

ВЛАДИМИР СТОЈАНЧЕВИЋ

ПРЕПИСКА СРПСКЕ ВЛАДЕ СА ПОРТОМ ОКО ЦВИЈИЋЕВИХ ПУТОВАЊА У ТУРСКУ 1898—1901 ГОДИНЕ

Прво путовање по Турској ради научних истраживања за своје дело *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, али и иначе, Цвијић је обавио у августу 1898. године, када је из Пиреја стигао у Солун.¹ Његова жеља да добије генералну препоруку од Отоманске власти за кретање по Солунском вилајету није се испунила. Упркос молбама Генералног конзула Краљевине Србије у Солуну, солунски ваљиа није пристао да изда потребан докуменат.² Немогавши другојачије, Цвијић је своје прво путовање по Турској, са полазиштима из Солуна, предузео са обичном путничком тескером. Захваљујући *Браниславу Нушићу*, тада висеконзулу у Солуну, и *Милојку Веселиновићу* конзулу у Битољу,³ Цвијић је ипак прилично пропутовао по сереском крају, битољском крају и на Охридском језеру. Он сам о томе пише:

„Научни резултати овога пута нису били сразмерни с поднесеним напорима. Моје је кретање морало бити скучено и сва заузимљивост наших конзула није била у стању, да ми обезбеди колико толико слободан научни рад; највеће тешкоће су ми чиниле турске власти, које су, природно је, гледале с неповерењем путника, који испитује и обавештава се, а нема допуштење од централне власти”⁴.

Цвијић је био уверен, после тога, да му је за слободно путовање и несметан научни рад, за теренска истраживања нарочито по забаченијим и планинским пределима, било неопходна да има од Порте бујурудију.

Цвијић се спремао да крене у Турску и идуће, 1899. године. У његово име, Министарство иностраних дела Краљевине Србије затражило је почетком ове године, преко Посланства Србије у

Рад је примљен без рецензије

Цариграду, од Порте највишу путну дозволу за *Цвијићево путовање по централним Румелијским вилајетима: Солунском и Битољском*. Ради тога, да и лично ако је потребно да неопходна објашњења, Цвијић је отпутовао за Цариград, како би српско посланство имало добар повод „да се бујурудија с већом заузимљивошћу тражи”.⁵ О овом *Цвијићевом путовању* Министарство иностраних дела, 9. јула, известило је Посланство и наложило му да Цвијић у буде на руци.⁶ Резултата је било, и сам Цвијић писао је, после предузетих мера Посланству, да је добио бујурудију „после четријест дана”.

Да је Цвијић, пошто се нашао у Цариграду, брзо добио препоруке највиших турских власти, много је учинила српска влада преко Посланства у Цариграду. Научна сврха *Цвијићевих путовања* могла се користити и за друге циљеве националне политике Краљевине Србије у Турској. Стога се она, српска влада, веома заузимала за Цвијића дипломатским путем и на Порти — Председништву владе, и на Јилдизу — турском министарству иностраних послова. Део преписке о томе сачуван је, и из ње се најбоље види шта се и како радило да се Цвијићу омогући пуна слобода путовања, и то најпре, 1899., за Солунски и Битољски вилајет, затим, 1900., за Косовски, и најзад, 1901. године, за Јањински вилајет, практично за све Румелијске вилајете (сем Скарског и Једренског).

Како је Цвијић 1899. године добио бујурудију — на основу које је и следећих година имао нове дозволе за своја истраживања у Турској — видело се најбоље из службеног извештаја цариградског Посланства од 21. јула те године. У њему је, у целини текста, стајало:

„Господине Министре Председниче, у одговору на Ваше писмо од 9. ов. мес. П. П. Но 2220, част ми је извести Вас, да сам одмах по доласку Г. Јов. Цвијића, пошто сам од њега добио тачне податке о његовом путовању кроз Македонију, предузео код В. Порте кораке у смислу ранијег Вашег писма. Пошто сам од В. Порте добио обећање да ће се ускоро издати потребне наредбе, Г. Цвијић је још у суботу 17. ов. мес. отпутовао за Солун. Јуче сам добио од Мин. ин. Дела препоруке за Г. Цвијића, тј. (2 писма Мин. Ун. Дела вилији солунском и битољском), и послао сам их истог дана нашом Ген Консулату у Солун ради доставе Г. Цвијићу”.⁷

Истовремено, Посланство је обавестило Генерални конзулат да је Цвијић већ био отпутовао из Цариграда. То је био и одговор на Нушићево писмо од 22. јула/3. августа 1899. које је, у међувремену, било упућено Посланству са питањем „шта је са Цвијићевом дозволом. Јавите молим што пре”.⁸

Шта је бујурудија значила за успешност *Цвијићевих путовања* по пространим регионима Солунског и Битољског вилајета, описао је сам Цвијић у уводном делу својих Основа за географију и геологију.⁹ Било је природно да су и резултати његовог овогодишњег путовања били далеко више плодносни него у претходној, 1898. години, када је ове крајеве обилазио само са путничком тескером, тј. као обичан путник-странац, премда је био свуда достојаван због пратње српских конзула из Солуна и Битоља као и од виђенијих људи тамошњег српског света.

Када је идуће 1900. године, по трећи пут, ишао у Турску, да овога пута обиђе Стару Србију, или како сам каже „с намером да прошлогодишња испитивања прошири на Косовски вилајет”,¹⁰ њему је било лакше да добије нову дозволу за ово путовање. „На основу ранијих препорука добијем сада од Високе Порте допуштење за проучавање Косовскога вилајета. Полазна тачка ових путовања било је Скопље”, каже Цвијић.

По службеној преписци српске владе, историјат добијања новог високог допуштења за ово ново *Цвијићево путовање*, био је, међутим, знатно компликованији. Тако Министарство Иностранних дела је, још 17. маја 1900., упутило српском Посланству инструкције да „изради у Цариграду код турских власти дозволу за ово путовање”.¹¹ Посланство је 31. маја, упутило овакву молбу Тевфик-паши, турском министру иностраних послова, с напоменом да је Цвијић, са својих прошлогодишњих путовања по турским крајевима дао доказа о својој коректности као научни путник.¹² Када је, затим, 3. јуна, затражило извештај шта је било учињено поводом тражења *Цвијићеве дозволе*, Посланство је већ 10. јуна одговорило Министарству у Београду „да су чињени кораци на Порти”, и да „чим Посланство добије извештај шта је урађено, известиће Министарство”.¹³ Јуна 27./10. јула оно је извештавало да је већ три пута интервенисало на Порти, и да је Тевфик-паша обећао да ће за три-четири дана послати дозволу.¹⁴ Међутим, како са Порте није тих дана ништа долазило, *Бранислав Нушић*, тада као секретар Министарства иностраних Дела, 21. јула 1900., поново је тражио од Посланства да интервенише: „да ли се може надати да ће израда за путовање г. Др. Јов. Цвијића, професора Велике Школе, бити ускоро потписана”.¹⁵

Радећи у овом смислу, Посланство је послало у Јилдиз свог драгомана Саманџију. Он је имао оштар разговор са (начелником) Тахим-бејом „да се један пут та ствар после вишемесечног одуговлачења сврши”. Како се изразио Тахим-беј да му се „због те једне ситне ствари” „толико” досађује, то је, два дана касније, драгоман службено ишао до Великог везира, а српски посланик до Тевфик-паше да пожури „да се једном Ирада изда или да нам се каже да се дозвола Г-дину Цвијићу не може дати”.¹⁶

Посланикова интервенција код министра иностраних послова довела је до резултата. Тевфик-паша, са своје стране, био је зачуђен да Цвијић уопште није добио бујурудију, и да је досад чекао. Како је о свом разговору са Тевфик-пашом посланик извештавао Министарство иностраних Дела, односно Председника Владе Србије, од 30. јула 1900, ствар са *Цвијићевом дозволом изгледала је овако*: „Чим сам код Тевфик-паше споменуо ствар Цвијићеву — писао је Посланик — он ме је прекинуо питањем:

„Како? Зар Вам још није стигла нота моја којом Вас извештавам, да је Ирада потписана и да је већ телеграфисано валијама из Солуна и из Косова да Г-дину Цвијићу даду свакаку могућу олакшицу и заштиту?!“ Када је од једнога од тако дозватих секретара дознао да нота још није експедирана, онда је наредио да се оно донесе и онде пред њим у руке преда. — Још сам вративши се у Посланство (...) отвореним телеграмом известио Вас да је ствар сврше-

на. — Она би се завршила много раније да Вел. везир није био обдржавао и себе и нас у илузији да је ствар у Јилдизу, док је она мирно лежала забачена међу некаквим његовим хартијама”.¹⁷

Како се из преписке види, још 29. јула 1900., *Цвијићева молба* била је решена, а дотичним валијама издата упутства „све што треба”. Формалну ноту Тевфик-паша је послао Посланству тек 11. августа 1900., којом је извештавао да је султановом наредбом, Ирадом, Јован Цвијић био овлашћен („ауторизован”) да може да врши истраживања на територији Солунског и Косовског вилајета, и да су валије ова два вилајета добили инструкције да Цвијићу обезбеде жандармеријску пратњу, ако би за то била потреба.¹⁸ Наредбу Косовском валији, у смислу службене ноте, Тевфик-паша је прочитао у присуству службеника Посланства Апостоловића, и она је одмах телеграфски била експедована за Скопље.¹⁹

Шта је све заправо урадио на свом путовању по Косовском вилајету, Цвијић је приказао, такође, на страницама уводног дела своје *Основа за географију и геологију*. . .²⁰

По четврти пут Цвијић је путовао у Турску у лето 1901. године. И овога пута требало је добити нову дозволу од Високе Порте, с тога што је Цвијић намеравао да — сем јужне Македоније — посети и разгледа још непропутоване провинције Турског царства у југозападном делу Балканског Полуострва, тј. Епир, Јањину са Јањинским језером, и део Тесалије.²¹ О томе је Министарство иностраних Дела у Београду опет известило српско Посланство у Цариграду, тражећи да оно „изради допуст за путовање у Јањину и да се препоручи тамошњем валији да му буде на помоћ при овом научном испитивању”.²²

По примеру ранијих година, и процедури за ову врсту *дипломатске кореспонденције*, Посланство је 20. јуна 1901. године, замолило турско Министарство иностраних послова да издаје Цвијићу у сусрет: „de lui procurer un permis et une recommandation du Gouvernement Ottoman au ali pour lui pruter aide et assistance en cas du besoin”.²³ Не знамо како се завршило тражење нове бујурудије. По свој прилици, Порта је и овога пута изашла у сусрет тражења *Српског Посланства*, одлуком српске владе. Сам Цвијић, међутим, о томе каже да није имао „нарочитог допуштања за путовање; али су ме турске власти познавале и биле су навикнуте да ми допусте путовање и дају потребну пратњу”,²⁴ Но, независно од овога, најважније је било једно: Цвијић је обавио и ово путовање, и са тиме допунио ранија истраживања, а истовремено рекогносцирао и нова подручја у осталим крајевима Балканског полуострва. Свакако, без ових путовања, и без дипломатске акције српске владе на Порти да му се, на време и уредно, прибаве највећа турска допуштења за слободно путовање, Цвијић не би могао да тако брзо, изврсно и највећма документовано, напише своје волуминозно дело „*Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*”, а посредно и један низ других, не мање значајних дела из географије и етнографије о Балканском Полуострву.

Док. 1

Министарство Иностранних дела
Политичко Одељење
П. П. Но 2220

Београд 9. јулија 1899.

Господине Отправниче Послова,

Пошто се Г. Јов. Цвијић, професор на нашој Великој Школи бави сада у Цариграду, то ћете моћи од њега добити тачне податке о његову путовању, које ће ускоро предузети кроз Македонију. О свему опоме што ћете по овој ствари учинити, известите ме.

Примите, Господине Отправниче Послова, уверење о мом одличном поштовању.

Вршилац дужности
Шефа Просветног Одељења,
Др. Н. Ј. Петровић
(с. р.)

Господину

Ј. Ф. Христићу,

Краљ. Отправнику Послова Србије у Цариграду

(Архив Србије, Београд, Фонд: Министарства Иностранних дела Краљевине Србије, Политичко одељење, Посланство у Цариграду, Ф а с и к л а 92, (Граба хронологики несрећена. Под датумом).

Док 2.

Министарство Иностранних дела
Политичко Одељење
П. П. Бр. 1478

Београд, 17. маја 1900. год.

Краљевском Посланству Србије

Цариград

Г. Др. Јов. Цвијић, професор Вел. Школе, намерао је и ове године предузети научна истраживања Македоније, као што је радио прошле и претпрошле године и с тога се обратио Министарству да му ово изради у Цариграду код турских власти дозволу за ово путовање.

Како је г. Цвијић и дане добио званичну дозволу да испитује хидрографију јужне Македоније, Министарству Иностранних Дела је част замолити Краљевско Посланство да поради код надлежне турске власти да допусте г. Др. Цвијићу да и ове године ради истога посла може обићи северни део солунског вилајета и косовски. Његово испитивање било би: језеро Капаан близу Скопља, језеро Брезна код Призрена, језеро на Шари, стари рудници у Крагову, Куманову и Новом Брду, бање у Дибри и извори Дрима изнад Пећи. Прошле године турске власти потпуно су се увериле, да је г. Др. Цвијић лојалан научни путник, а и овдашњи турски посланик дао је о њему врло повољан извештај у Цариграду, те је се надати да ћећи бити никаквих сметњи, да се дозвола добије што пре.

Вршилац дужности
Шефа Просветног Одељења
Др. Ј. Н. Петровић

(Архив Србије, Наведени Фонд, Ф а с и к л а 93. Под датумом)

Док. 3

Sublime Porte
Ministère des Affaires Etrangères
No. Gi 38661
No. Po 30

Le 11 Août 1900

Monsieur l'Envoyé,

En réponse à la note que Votre Excellence a bien voulu m'adresser le 31 mai dernier, No. 417, je viens l'informer que Monsieur Jean Zvijitch, professeur à la Faculté des sciences de Belgrade a été par Iradé Imperial autorisé à effectuer des recherches scientifiques dans les Vilayets de Salonique et de Kossovo.

Les Gouverneurs Généraux de ces Vilayets ont été invités à accorder aide et protection au dit professeur en mettant à sa disposition le nombre de gendarmes dont il pourrait avoir besoin durant son voyage dans ces provinces.

Veuillez agréer, Monsieur l'Envoyer, l'assurance de ma hute considération.

Teftik
(m. p.)

Son Excellence

Monsieur *Mijatovitch*,

Envoyé Extra ordinaire et Ministre Plénipotentiaire de Sa Majesté le Roi de Serbie.

etc.

(Архив Србије. Наведени Фонд, Ф а с ц и к л а 97. Под датумом)

Док. 4

Министарство иностраних Дела
Политичко Одељење
ПП Бр. 202

Београд, 18. јуна 1901. год.

Краљ. Посланству Србије у Цариграду

Г. др Јован Цвијић, професор Вел. школе, желео би ове године да обиђе Јанинско језеро. Моли се Краљ. Посланство да му изради допуст за путовање у Јањину и да се препоручи там. Валији да му буде на помоћ при овом научном испитивању.

Шеф
Просветног Одељења
Свет. Ст. Симић

(Архив Србије. Наведени Фонд, Ф а с ц и к л а 99. Под датумом).

НАПОМЕНЕ

1. Јован Цвијић, *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*. Књига прва. Београд, 1906.
2. Нав. д., стр. IX.
3. Нав. д., стр., 1—2.
4. Нав. д., стр., 2.
5. Нав. д., стр. 3.
6. *Архив Србије*, Београд. Фонд: Министарство Иностранних дела Краљевине Србије. Политичко одељење. Посанство у Цариграду, год. 1899., Фасцикла 92 (од 9. VII 1899., ПП Но. 2220, адресовано на Отправника послова Ј. Ф. Христића).
7. *Архив Србије*. Наведени Фонд, нав. м. (ИП од 21. VII 1899., ПП Но. 969). Граба хронолошки непотпуно срећена.
8. *Архив Србије*. Наведени Фонд, нав. м. (шифровани телеграм, из Солуна, ПП Но. 992).
- Ј. Цвијић, Нав. д., стр. 3—5.
10. Нав. д., стр. 6.
11. *Архив Србије*. Наведени Фонд, год. 1900. Фасцикла 93 (ПП бр. 1478)
12. *Архив Србије*. Наведени Фонд, нав. м. (Пов. Но. 417 од 31. V 1900).
13. *Архив Србије*. Наведени Фонд, нав. м. Мин ПО, ПП бр. 1478 од 3. VI 1900). — Упор. Нав. м. (Краљевско Посланство у Цариграду, Пов. Но. 417, од 10. VI 1900).
14. *Архив Србије*. Наведени Фонд, нав. м. (Шифровани телеграм из Београд, Пов. Но. 525 од 10. VII 1900; В. Пов. Но. 450).
15. *Архив Србије*. Наведени Фонд, нав. м. (Мин ПО, ПП бр. 2154 од 21. VII 1900).
16. *Архив Србије*. Наведени Фонд, нав. м. (Отв. телеграм посланика Чедо Мијатовића, из Терапије Председнику Краљевске владе од 30. VII 1900).
17. *Архив Србије*. Наведени Фонд, нав. м.
18. *Архив Србије*. Наведени Фонд, нав. м.
19. Видети у Прилозима, *Документ 2*.
20. Ј. Цвијић, Нав. д., стр.
21. Нав. д., стр. 11.
22. *Архив Србије*. Наведени Фонд, год. 1901., Фасцикла 97 (Мин ПО, ПП бр. 2025, из Београда 18. VI 1901).
23. *Архив Србије*. Наведени Фонд, нав. м. (П Но. 700 од 18. VI 1901).
24. Ј. Цвијић, Нав. д., стр. 9.

Résumé

VLADIMIR STOJANCEVIC

CORRESPONDANCE ENTRE LE GOUVERNEMENT SERBE ET LA PORTE RELATIVE AUX VOYAGE DE J. CVIJIĆ EN TURQUIE (1898—1901)

Pour effectuer les recherches nécessaires pour sa grande oeuvre la géographie et la géologie de la Macédoine et de la Vieille Serbie, J. Cvijić a fait plusieurs voyages en Turquie (d'abord en 1898—1901). En faveur de sa demande pour l'obtention du permis de visiter des vastes régions non seulement dans les provinces susmentionnées, mais aussi en Thessalie et en Épire, auprès de la Porte est intervenu le Ministère des Affaires Étrangères de Serbie. L'intervention diplomatique de l'envoyé serbe à Constantinople a été couronnée de succès, bien qu'avec quelques difficultés, et Cvijić a finalement obtenu les documents requis, qui lui ont considérablement facilité les voyages à travers les pays turcs. De la correspondance officielle entre les autorités serbes et la Porta on apprend les détails intéressants qui, dans un certains sens, présentent les conditions dans laquelle Cvijić rassemblait les matériaux pour sa célèbre oeuvre non seulement sur la géographie et la géologie, mais aussi sur l'ethnographie et les conditions sociales et culturelles des vastes régions de la Péninsule Balkanique. Annexés à ce travail sont plusieurs documents de la correspondance serbe avec les autorités turques.